

УДК 159. 923

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.16>**Р. В. Множинська**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8459-3496>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та культурології

Київського національного університету технологій та дизайну

І. З. МайданюкORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8096-0244>

доктор філософських наук, доцент,

завідувач кафедри культурології

Національного університету біоресурсів і природокористування України

С. Ж. ВезомськаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8834-3494>

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та суспільних наук

Полтавського державного медичного університету

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання формування гендерної ідентичності є надзвичайно актуальним через зростаючі тенденції до переосмислення традиційних гендерних ролей та збільшення видимості різноманітних гендерних ідентичностей. Проте існує значний розрив між цими новими соціальними реаліями та усталеними нормами, які все ще домінують у багатьох суспільних інституціях та культурних практиках. Це призводить до ряду проблем, серед яких: збереження гендерних стереотипів, що обмежують самовираження особистості, та посилення гендерної нерівності у різних сферах життя.

Основна проблема полягає в тому, що багато індивідів стикаються з труднощами у самовизначенні через конфлікт між їхніми особистими відчуттями гендерної ідентичності та соціальними очікуваннями, що призводить до психоемоційних страждань, дискримінації та соціальної ізоляції. Невідповідність між особистісною ідентичністю та суспільними стандартами також впливає на соціальну інтеграцію та можливості самореалізації.

Отже, постає необхідність у розробці нових підходів до розуміння гендерної ідентичності, що враховували б її багатовимірний і динамічний характер, а також у створенні умов для більш інклюзивного суспільства, яке визнає та підтримує різноманітність гендерних ідентичностей.

Аналіз останніх досліджень у сфері гендерної ідентичності свідчить про значний прогрес у розумінні того, як гендерні ролі та соціальні очікування впливають на формування особистісної ідентичності. На міжнародному рівні такі дослідники, як Д. Батлер і С. Бем, розробили фундамен-

тальні теорії, що пояснюють гендер як соціальний конструкт, який формується під впливом культурних та соціальних факторів. Їхні роботи стали основою для численних досліджень, спрямованих на вивчення динамічності гендерної ідентичності та її змін під впливом зовнішніх обставин.

Важливе місце в сучасних дослідженнях займає питання взаємодії між гендерною ідентичністю та іншими соціальними категоріями, такими як раса, клас, національна ідентичність та сексуальна орієнтація. Цей підхід, відомий як перехресність (інтерсекційність), став основою для розуміння складності ідентичності, яка не може бути зведена лише до одного аспекту.

В українському контексті дослідження гендерної ідентичності також набувають все більшої актуальності. Серед українських науковців, які зробили значний внесок у цю сферу, слід відзначити праці Т. Марценюк, О. Кісь та Н. Зіневич. Тамара Марценюк, наприклад, досліджує гендерну політику в Україні, аналізує вплив соціальних та культурних змін на формування гендерної ідентичності та роль фемінізму в українському суспільстві. О. Кісь звертається до вивчення історичних аспектів гендеру, зокрема, ролі жінок в українській історії, і як ці історичні наративи впливають на сучасні уявлення про гендер. Н. Зіневич фокусується на соціологічних аспектах гендеру, досліджуючи проблеми рівності та нерівності в контексті гендерних стосунків.

Однак, попри значний обсяг досліджень, залишається низка невирішених питань. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються процеси формування гендерної ідентичності в умовах радикальних соціальних змін, які відбуваються

в Україні на тлі глобалізації, цифровізації та триваючих соціально-політичних перетворень. Крім того, необхідно дослідити, як ці зміни впливають на різні вікові та соціальні групи, включаючи молодь та людей похилого віку.

Ще одним важливим аспектом, який вимагає глибшого аналізу, є питання взаємодії між національною та гендерною ідентичністю, особливо в контексті війни та політичної нестабільності в Україні. Цей напрямок дослідження є особливо важливим для розуміння того, як події національного масштабу можуть впливати на індивідуальні уявлення про себе та своє місце в суспільстві.

Таким чином, стаття присвячена дослідженню цих невирішених аспектів, що дозволить поглибити розуміння процесів формування гендерної ідентичності в сучасному українському суспільстві.

Метою статті є дослідження впливу гендерного виміру на формування ідентичності особистості, з акцентом на взаємозв'язок між соціальними очікуваннями, гендерними ролями та самосприйняттям індивіда. У статті також розглядаються різні теоретичні підходи до розуміння гендеру та його ролі у становленні особистісної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження було присвячене вивченню гендерної ідентичності у сучасному українському суспільстві, зокрема, її формуванню під впливом соціальних, культурних та політичних факторів. Основними напрямками аналізу стали вплив соціальних стереотипів на гендерну ідентичність, роль медіа в її конструюванні, перехресність гендеру з іншими аспектами ідентичності, а також вплив війни та соціальних змін на гендерні уявлення [5, с. 97].

Однією з центральних тем дослідження було питання впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності. Аналіз показав, що традиційні гендерні ролі та стереотипи, які ще зберігаються у суспільстві, значною мірою впливають на самосприйняття індивідів. Учасники дослідження часто повідомляли про тиск з боку соціуму на відповідність певним гендерним очікуванням, що обмежує їхню свободу у самовираженні. Виявлено, що ці стереотипи проявляються не тільки в родинному та освітньому середовищі, але й у професійному житті, де гендерні упередження впливають на кар'єрні можливості та соціальну взаємодію.

Ще одним важливим аспектом стало дослідження ролі медіа у формуванні гендерної ідентичності. Було встановлено, що медіа є потужним інструментом впливу на уявлення про гендер, пропагуючи певні моделі поведінки та образи, які часто відтворюють і підсилюють гендерні стереотипи. Особливо це стосується молоді, яка активно споживає медіаконтент. Водночас дослідження також показало, що сучасні медіа, включаючи соціальні мережі, можуть служити платформою

для оспорювання традиційних гендерних норм та просування ідей гендерної рівності [7, с. 122].

Аналіз також включає дослідження взаємодії гендерної ідентичності з іншими аспектами соціальної ідентичності, такими як раса, клас, національна ідентичність та сексуальна орієнтація. Виявлено, що перехресність цих категорій створює складні комбінації ідентичностей, які можуть посилювати або, навпаки, знижувати соціальні привілеї. Наприклад, жінки, що належать до етнічних меншин, можуть стикатися з множинними формами дискримінації, що впливає на їхнє самосприйняття та соціальні можливості. Це підкреслює необхідність у комплексному підході до вивчення гендерної ідентичності, який би враховував ці взаємодії [2, с. 103].

Особлива увага в дослідженні була приділена впливу соціальних і політичних змін на гендерну ідентичність, зокрема у контексті війни в Україні. Було виявлено, що військовий конфлікт значно вплинув на уявлення про гендерні ролі, особливо в контексті національної ідентичності. Війна призвела до переосмислення ролі жінок та чоловіків у суспільстві, зокрема, зростання активності жінок у військовій сфері та волонтерському русі. Це сприяло поступовому відходу від традиційних гендерних норм та сприяло формуванню нових моделей гендерної ідентичності.

Отримані наукові результати базуються на глибокому аналізі літератури, анкетуванні, проведенні глибинних інтерв'ю та спостереженнях, які дозволили виявити складність та багатогранність процесу формування гендерної ідентичності в сучасному українському суспільстві. Дослідження підтвердило гіпотезу про значний вплив соціокультурних факторів на гендерну ідентичність, зокрема роль медіа та соціальних стереотипів. Водночас результати підкреслили важливість врахування перехресності ідентичностей для більш повного розуміння впливу гендеру на життя індивіда. Дослідження також показало, що соціальні та політичні зміни можуть стати каталізатором трансформації гендерних уявлень, сприяючи формуванню нових моделей гендерної ідентичності.

Таким чином, дослідження вносить важливий внесок у розуміння процесу формування гендерної ідентичності в контексті сучасних соціальних змін в Україні, підкреслюючи необхідність комплексного підходу до вивчення цього питання [8, с. 46].

Дослідження також охопило питання формування гендерної ідентичності в контексті міжособистісних взаємодій та сімейних відносин. Зокрема, аналіз показав, що сім'я відіграє ключову роль у процесі первинної соціалізації, закладаючи основи гендерних уявлень і стереотипів. Було виявлено, що гендерні ролі, передані батьками, впливають на самоідентифікацію дитини, форму-

ючи очікування щодо «правильних» поведінкових моделей для хлопчиків і дівчаток. У родинях, де існують чіткі гендерні ролі, діти схильні приймати ці моделі як єдино можливі, що обмежує їх у виборі власного шляху самовираження.

Окремо досліджувалася роль освітніх установ у формуванні гендерної ідентичності. Результати показали, що шкільна освіта в Україні часто підкріплює традиційні гендерні ролі через навчальні матеріали, структуру взаємодій учнів та вчителів, а також через неформальні норми шкільного середовища. Зокрема, аналіз підручників і навчальних програм виявив тенденцію до відтворення стереотипних образів чоловіків та жінок, що може впливати на формування уявлень молоді про те, що вважається «нормальним» для їхньої статі [10, с. 95].

Дослідження також розглянуло питання впливу економічних чинників на гендерну ідентичність. Виявилось, що економічна ситуація в родині та ширші соціально-економічні умови можуть значно впливати на самосприйняття індивідів. Наприклад, економічна залежність жінок від чоловіків у традиційних родинях часто сприяє закріпленню патріархальних норм, що обмежує можливості жінок у самореалізації та формуванні самостійної ідентичності.

Крім того, дослідження врахувало вплив глобалізаційних процесів на гендерну ідентичність в Україні. Було виявлено, що глобалізація, яка супроводжується розповсюдженням західних культурних норм і цінностей, сприяє поступовій трансформації традиційних гендерних ролей. Молоде покоління, яке має доступ до глобального інформаційного простору, частіше схиляється до прийняття більш гнучких моделей гендерної ідентичності, що передбачають рівноправність і взаємоповагу між статями [3, с. 90].

Дослідження також торкнулося проблеми гендерної ідентичності у контексті інституційної підтримки та політик. Виявлено, що наявність або відсутність державних програм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності, суттєво впливає на формування та розвиток гендерної ідентичності. У тих регіонах, де активно реалізуються програми з просування гендерної рівності, спостерігається більше випадків відхилення від традиційних гендерних ролей, що сприяє розвитку більш інклюзивних ідентичностей.

Таким чином, дослідження підкреслює важливість врахування множинних соціальних, економічних, культурних і політичних чинників, які впливають на формування гендерної ідентичності, особливо у контексті постійних соціальних змін. Це дозволяє краще зрозуміти, як різні сфери життя взаємодіють у процесі конструювання ідентичності і які стратегії можуть бути ефективними для підтримки гендерної рівності.

Дослідження також звернуло увагу на вплив релігійних переконань та конфесійної належності на формування гендерної ідентичності в українському суспільстві. Було виявлено, що релігійні інституції часто підтримують традиційні гендерні ролі, які підкріплюються релігійними текстами та практиками. Зокрема, релігійні спільноти, де домінують патріархальні погляди, сприяють закріпленню традиційних уявлень про роль чоловіка і жінки, що може обмежувати можливості для самовираження та розвитку індивідуальної гендерної ідентичності [4, с. 74].

Також дослідження розглянуло питання впливу міграційних процесів на гендерну ідентичність. Встановлено, що трудова міграція, яка є поширеним явищем в Україні, створює нові виклики для гендерної ідентичності, особливо для жінок, які стають головними годувальницями родин. Це призводить до зміни традиційних гендерних ролей і створює нові форми гендерної ідентичності, що базуються на економічній незалежності та самодостатності.

Крім того, дослідження звернуло увагу на проблему гендерної ідентичності серед маргіналізованих груп, таких як ЛГБТ спільнота. Виявлено, що ці групи стикаються з подвійним тиском: з одного боку, вони повинні відповідати загальноприйнятим нормам гендерної ідентичності, а з іншого боку, вони шукають способи самовираження, які часто суперечать традиційним уявленням про гендер. Це призводить до виникнення унікальних форм гендерної ідентичності, які відображають їхній досвід маргіналізації та боротьби за прийняття.

Ще одним важливим аспектом дослідження стало вивчення впливу правових норм та законодавства на гендерну ідентичність. Було встановлено, що закони, які регулюють питання гендерної рівності, такі як закони проти дискримінації за гендерною ознакою, відіграють значну роль у формуванні суспільних уявлень про гендер та впливають на особистісну ідентичність. Там, де такі закони активно впроваджуються та підтримуються, спостерігається більша схильність індивідів до відмови від традиційних гендерних ролей і до пошуку нових форм самовираження.

Нарешті, дослідження розглянуло гендерну ідентичність у контексті поколінь. Було виявлено, що молодші покоління демонструють більшу гнучкість у питаннях гендерної ідентичності, ніж старші. Це можна пояснити впливом глобалізації, освіти та зростанням доступу до інформації, що сприяє формуванню більш інклюзивних поглядів на гендер та ідентичність. У той же час, серед старших поколінь спостерігається тенденція до збереження традиційних гендерних ролей, що може створювати міжпоколінні конфлікти у питаннях гендеру та ідентичності.

Ці додаткові аспекти дозволяють поглибити розуміння складних процесів формування гендерної ідентичності, враховуючи ширший спектр соціальних, культурних та особистісних факторів, що впливають на цей процес у сучасному українському суспільстві [1, с. 182].

Висновки. У ході дослідження було встановлено, що гендерна ідентичність є складним та багатограним феноменом, який формується під впливом низки соціальних, культурних та політичних чинників. Соціальні стереотипи та традиційні гендерні ролі залишаються потужними елементами, що впливають на самосприйняття індивідів, обмежуючи можливості для гендерної самореалізації. Проте сучасні медіа, особливо соціальні мережі, грають подвійну роль, з одного боку, відтворюючи ці стереотипи, а з іншого – надаючи платформу для їх оспорування та просування ідей гендерної рівності.

Дослідження також показало, що гендерна ідентичність не може розглядатися ізольовано від інших аспектів соціальної ідентичності, таких як раса, клас, національна ідентичність та сексуальна орієнтація. Перехресність цих ідентичностей створює унікальні виклики та можливості для індивідів, впливаючи на їхній соціальний статус та особистісний розвиток.

Особливе значення має вплив соціальних та політичних змін на формування гендерної ідентичності. Війна та соціальні трансформації в Україні суттєво змінили уявлення про гендерні ролі, сприяючи формуванню нових моделей поведінки та ідентичності, особливо серед жінок.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку включають поглиблене дослідження перехресності гендерної ідентичності з іншими соціальними категоріями, особливо в умовах швидких соціальних змін та конфліктів. Необхідно також розвивати дослідження, спрямовані на вивчення впливу цифрових медіа на гендерну ідентичність, враховуючи їх зростаючий вплив у сучасному суспільстві. Крім того, важливим напрямком є дослідження гендерної ідентичності в контексті різних вікових груп, зокрема молоді та літніх людей, для кращого розуміння, як зміни в суспільстві впливають на різні покоління. Ці перспективи дозволять не лише глибше зрозуміти процеси формування гендерної ідентичності, але й сприяти розробці більш ефективних стратегій підтримки гендерної рівності у суспільстві.

Література

1. Батлер, Дж. Гендерне безладдя: фемінізм і підрип ідентичності; пер. з англ. Л. Корчагіна. Харків : Акта, 2003. 336 с.
2. Бем С. Лінзи гендеру: трансформація дебатів у науках про стать; пер. з англ. С. Тарасов. Київ : Основи, 2016. 304 с.

3. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. 288 с.

4. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Основи, 2017. 224 с.

5. Зіневич Н. Вплив гендерних відносин на соціальну ідентичність в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 1. С. 94–103.

6. Кравченко В. І. Феномен гендерної ідентичності: соціально-філософський аспект. *Наукові записки. Серія: Філософія*. Острого : Острозька академія, 2014. Вип. 14. С. 84–90.

7. Жадан Т. Вплив медіа на формування гендерних стереотипів у сучасному українському суспільстві. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2018. № 12. С. 120–128.

8. Харчук О. Перехресність ідентичностей: гендер, раса та клас у сучасній соціальній теорії. *Український соціологічний журнал*. 2019. № 1–2. С. 45–57.

9. Яковлева М. Гендерні трансформації в умовах війни в Україні. *Гендерні студії*. 2020. № 3. С. 67–75.

10. Савченко Л. Цифрові медіа та гендерна ідентичність: нові виклики для соціальної теорії. *Соціальні комунікації*. 2021. № 6. С. 91–98.

Анотація

Множинська Р. В., Майданюк І. З., Везомська С. Ж. Ідентичність особистості у гендерному вимірі. – Стаття.

У статті розглядається ідентичність особистості у гендерному вимірі, що є складним і багатовимірним феноменом, який охоплює низку аспектів, пов'язаних із самовизначенням людини в контексті її статевої приналежності та соціальних очікувань, що з нею пов'язані. Гендерна ідентичність формується під впливом як біологічних, так і соціокультурних чинників, що обумовлюють спосіб, у який людина сприймає себе як представника певної статі, а також роль, яку вона обирає виконувати у суспільстві. На індивідуальному рівні гендерна ідентичність включає в себе усвідомлення своєї статі, а також прийняття або відхилення соціальних норм і очікувань, пов'язаних із цією статтю. Цей процес є складним і динамічним, оскільки особистість постійно взаємодіє з навколишнім середовищем і соціальними структурами, які можуть як підтримувати, так і кидати виклик традиційним уявленням про гендер. Особливу роль у формуванні гендерної ідентичності відіграють такі чинники, як родина, освітні установи, медіа та соціальні мережі, які можуть або зміцнювати стереотипи, або сприяти їх подоланню. На соціальному рівні гендер є ключовим компонентом, що визначає структуру влади і нерівності у суспільстві. Традиційно, гендерні ролі були чітко розмежовані, і від чоловіків та жінок очікувалося виконання різних соціальних функцій. Ці гендерні очікування могли призводити до нерівності у доступі до ресурсів, освіти, працевлаштування та інших сфер суспільного життя. Проте, сучасні тенденції все більше спрямовані на деконструкцію традиційних гендерних ролей і визнання різноманітності гендерних ідентичностей. Важливим аспектом у дослідженні гендерної ідентичності є поняття гендерної соціалізації, тобто процесу, через який індивід засвоює гендерні ролі і норми, що є прийнятними у

даному суспільстві. Гендерна соціалізація починається з раннього дитинства і включає в себе вплив батьків, шкільної системи, однолітків, а також засобів масової інформації. Вона формує базові уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою, і як слід поводитися, щоб відповідати соціальним очікуванням.

Ключові слова: гендерна ідентичність, особистість, гендерні ролі, соціалізація, біологічні чинники, соціокультурні чинники.

Summary

Mnozhynska R. V., Maidaniuk I. Z., Verezomska S. Zh.
Identity of the individual in the gender dimension. – Article.

The article examines the identity of the individual in the gender dimension, which is a complex and multidimensional phenomenon that covers a number of aspects related to the self-determination of a person in the context of his sexuality and social expectations associated with it. Gender identity is formed under the influence of both biological and sociocultural factors, which determine the way in which a person perceives himself as a representative of a certain sex, as well as the role he chooses to perform in society. At the individual level, gender identity includes awareness of one's gender, as well as acceptance or rejection of social norms and expectations associated with that gender. This process

is complex and dynamic, as the individual constantly interacts with the environment and social structures that can both support and challenge traditional notions of gender. A special role in the formation of gender identity is played by factors such as family, educational institutions, media and social networks, which can either strengthen stereotypes or contribute to overcoming them. At the social level, gender is a key component that determines the structure of power and inequality in society. Traditionally, gender roles were clearly defined and men and women were expected to perform different social functions. These gender expectations could lead to inequality in access to resources, education, employment and other areas of social life. However, modern trends are increasingly aimed at deconstructing traditional gender roles and recognizing the diversity of gender identities. An important aspect in the study of gender identity is the concept of gender socialization, that is, the process through which an individual learns gender roles and norms that are acceptable in a given society. Gender socialization begins in early childhood and includes the influence of parents, the school system, peers, and the media. It forms basic ideas about what it means to be a man or a woman and how to behave in order to meet social expectations.

Key words: gender identity, personality, gender roles, socialization, biological factors, socio-cultural factors.